

*О.О. Погрібний, д-р юрид. наук, професор,
академік, головний учений секретар
АПрН України, м. Харків*

УДК 349.4

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Земля і люди залишаються найціннішим багатством України. Якщо збереження людського потенціалу нації є головною метою існування держави, то найважливіше, про що має піклуватись людина, так це про свою землю й оточуюче її навколишнє природне середовище.

Роки розбудови самостійної держави не зняли з порядку денного земельне питання, вирішення якого з кожним роком ускладнюється, а пов'язані з ним проблеми залишаються нерозв'язаними. Це, у свою чергу, призводить до постійного збільшення кількості земельних спорів, справи про які в судах вважаються одними з найскладніших.

З огляду на такий стан речей звернення до висвітлення кола питань цієї правової проблема-

тики залишатиметься актуальним для науковців, а практики очікуватимуть пропозицій з їх вирішення й подолання. Загалом же земельні спори – це лакмусовий папірець вдалості обраного механізму правового регулювання земельних відносин, його ефективності, який свідчить про досягнення мети їх правової регламентації, про досягнення правового порядку. Зростання числа земельних спорів невідворотно спонукатиме до зміни моделі останнього на іншу, більш ефективну, питання лише в часі. У той же час зміни, що відбулись останніми роками в законодавстві, його сутності, вимагають переосвідомлення усталених правових явищ, пристосування їх до нових умов з метою розв'язання накопичених проблем.

Незважаючи на численні публікації з обраної тематики, в науковій юридичній літературі бракує єдності в питанні про саме *поняття земельного спору*. Проілюструємо це. Як зазначає Н.Р. Малишева, земельні спори виникають між громадянами чи юридичними особами з приводу володіння, користування чи розпорядження земельними ділянками [4, с. 236]. На думку О.І. Краснової, земельний спір – це належним чином оформлена незгода однієї сторони з діями іншої, що поступила на розгляд органів, уповноважених підтвердити або заперечити цю незгоду, інакше це розбіжність між сторонами спору, розгляд якої передано в адміністративні чи судові органи [11, с. 152]. З подібних засад виходить І.І. Каракаш, який вважає, що під земельними спорами слід розуміти неврегульовані розбіжності, пов'язані із застосуванням норм земельного законодавства щодо володіння, користування й розпорядження земельними ділянками і з реалізацією інших прав на землю, що виникають між суб'єктами відносин і підлягають вирішенню у встановленому законом порядку [6, с. 281]. Земельні спори А.В. Лашенов визначає як вирішувані у встановленому порядку розбіжності, що виникають між учасниками земельних правовідносин з при-

воду реалізації наявних у них суб'єктивних прав та (або) виконання відповідних обов'язків. Характерною рисою таких спорів є їх зміст, який міститься в предметі й у підставах спору, що неподільно пов'язано зі специфікою суспільних відносин, що регулюються земельним законодавством [9, с. 180].

Іншу позицію обстоює Б.В. Єрофєєв, який вважає, що земельний спір – це обговорення й доказування своїх прав на землю з дотриманням установленої процесуальної процедури й рівноправності всіх учасників земельних відносин [2, с. 427]. Як вважає В.І. Семчик, земельні спори виникають стосовно земельних правовідносин між громадянами, юридичними особами та іншими суб'єктами цих правовідносин [5, с. 281].

Комплексний підхід до розуміння категорії «земельний спір» свого часу запропонувала І.А. Іконицька. На її думку, земельні спори – це особливий вид правовідносин щодо розв'язання розбіжностей, пов'язаних з порушенням прав власності, тобто права володіння, користування та/або розпорядження наданою земельною ділянкою, а також відводом або вилученням землі, що виникають між власниками землі, її користувачами, іншими особами, органами місцевого самоврядування

й державними органами, що здійснюють управління земельними ресурсами [10, с. 21].

За Земельним кодексом України до земельних спорів також віднесені спори територіальні стосовно встановлення меж населених пунктів та адміністративно-територіальних одиниць. При територіальних спорах не йдеться про право власності або користування певною земельною ділянкою, а про поширення юрисдикції відповідної територіальної громади, органу виконавчої влади на ту чи іншу територію, хоча й виражену у виді певної земельної ділянки (конкретно чи неконкретно визначеної – в разі незрозумілості меж району, міста тощо). При цьому зміна адміністративних меж не передбачає зміну права власності (користування) на земельну ділянку на даній території. У разі зміни меж змінюється не суб'єктний склад права власності (землекористування), а в першу чергу територіальна належність даного земельного масиву.

Різні точки зору вказують на застосування фахівцями неоднорідних методологічних засад дослідження категорії «земельний спір», що зумовлено багатогранністю цього правового явища. З урахуванням етимологічного значення терміна «спір» та його змістовного законодав-

чого наповнення слід погодитись, що його зміст визначають і певна розбіжність між суб'єктами земельних правовідносин, і особливий вид правовідносин, і відповідна категорія судових справ стосовно спорів, вирішуваних судами. Однак, погоджуючись із плідними ідеями в запропонованих підходах, необхідно зробити окремі зауваження з метою виокремлення засад розуміння цього явища правової культури.

По-перше, земельний спір виникає до оформлення незгоди однієї сторони з діями іншої, що поступила на розгляд органу, уповноваженого підтвердити або заперечити (спростувати) цю незгоду. Як вбачається, земельний спір виникає з моменту, коли суб'єкт земельних відносин заявить свою незгоду з діями іншої сторони в об'єктивованій формі.

По-друге, земельний спір зазвичай виникає не у зв'язку з наявністю розбіжності, пов'язаної із застосуванням норм земельного законодавства щодо володіння, користування й розпорядження земельними ділянками й реалізацією інших прав на землю, а у зв'язку з порушенням іншим суб'єктом земельних відносин норм законодавства або уявленням однієї особи про порушення, що мало місце, чи уявленням про бажаний стан

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

правовідносин між сторонами. Досить часто особа, з вини якої виник спір, розуміє норми законодавства, але свідомо вдається до їх порушень або допускає його настання. Причини виникнення земельних спорів не можна плутати з такими умовами, що сприяють їх настанню, як невпорядкованість або неналежний рівень регламенту земельних відносин законодавством.

По-третє, земельний спір може бути врегульовано до моменту звернення до компетентного органу, уповноваженого на його вирішення, що впливає з права особи на самозахист, а також за відсутності обов'язку звертатись до компетентного органу. Право на захист є факультативним, яким особа вправі скористатись на власний розсуд.

Суб'єктами земельного спору виступають його сторони, якими є фізичні та юридичні особи, держава в цілому, її органи, органи місцевого самоврядування тощо. Зміст ст. 3 КАС України дозволяє визнати сторонами земельного спору (стосовно справ адміністративної юрисдикції) суб'єктів владних повноважень, якими є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій

на підставі законодавства, в тому числі й при виконанні делегованих повноважень.

Що стосується визначення *моменту виникнення земельного спору*, то, на думку Г.В. Чубукова, він виникає зі зверненням заінтересованої сторони до судового органу, що має розглядати й вирішувати подібні конфлікти [19, с. 280]. З інших засад виходив В.Х.Улюкаєв, який визначав земельні спори через категорію конфлікту, зауважуючи, що в процесі використання земель можуть виникати такі ситуації, коли дії суб'єктів земельних відносин (у тому числі державних органів) або необґрунтоване їх ухилення від необхідних дій призводять до порушення прав і законних інтересів землекористувачів. Науковець звертає увагу на те, що спори можуть бути реальними, коли дійсно порушені права й законні інтереси, і мнимі (уявні, вигадані, удавані), коли особа в результаті омани вважає їх порушеними [18, с. 115]. Це дає підстави стверджувати, що моменти виникнення спору і звернення особи до повноваженого органу не збігаються.

В обох випадках – стосовно і реальних, і удаваних спорів – їх розгляд полягає в наступному: з'ясовується зміст і межі повноважень сторін, що спорять; установлюється їх обов'язкова сто-

совно один одного поведінка. Останнє, по суті, визначає *предмет земельного спору*, щодо якого Г.В. Чубуков підкреслює, що предметом земельного конфлікту можуть бути не тільки права заінтересованих сторін, а й виконання покладених на них земельних обов'язків, у тому числі зі збереження, раціонального використання й підтримання екологічної якості земельної ділянки, наданої суб'єктові. При цьому правознавець не відносить до земельних спорів розбіжності про належність земельної ділянки до певного адміністративно-територіального утворення (району, села тощо), в межах якого здійснюються повноваження тієї чи іншої місцевої адміністрації. З огляду на це всі питання про територіальну належність земельної ділянки вирішуються поза процедурою земельного спору [19, с. 279]. Утім, такий підхід не відповідає специфіці українського законодавства.

Критерій предмета земельного спору лежить в основі більшості запропонованих класифікацій і виділення їх видів (*видів земельних спорів*) [3, с. 7]. Л.В. Лейба пропонує поділити земельні спори з урахуванням їх об'єкта на відповідні групи: (1) спори, об'єктом яких виступають землі в межах території України, тобто які стосуються

розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей, а також спори щодо розмежування земель державної й комунальної власності; (2) спори, об'єктом яких є земельна ділянка або її частина, тобто які виникають у сфері реалізації права власності на земельну ділянку чи права землекористування: (а) з приводу володіння, користування чи розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності осіб; (б) щодо правил добросусідства; (в) пов'язані з орендою землі; (3) спори, об'єктом яких виступають права на земельну ділянку, її частину чи земельну частку (пай): (а) про право громадян на земельну частку (пай); (б) з приводу земельних сервітутів; (в) щодо оскарження відмови в розгляді заяв громадян про передачу у власність ділянок тощо [13, с. 77]. Проте з таким поділом у цілому погодитись важко, оскільки залишились недостатньо обґрунтованими критерії віднесення окремих видів спорів до тих чи інших груп, а застосування цієї класифікації призвело до об'єднання в одній групі спорів як публічно-правового характеру, так і приватноправового. Також не можна погодитися з таким підходом до визначення поняття «земельний спір», який полягає в переліченні окремих видів спорів, що вини-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

кають з приводу застосування Земельного кодексу України.

Кожна класифікація повинна бути універсальною й абстрактною за змістом. Із подібних позицій виходив Г.В. Чубуков, який виокремлює 3 категорії таких спорів: (1) власне земельні спори (конфлікти), пов'язані з порушенням або оспоруванням прав громадян та юридичних осіб на землю, включаючи права з володіння, користування й розпорядження нею; (2) спори земельно-майнові, коли порушення земельного законодавства тісно переплітається з відшкодуванням збитків, викликаних земельним правопорушенням; (3) майнові конфлікти, що виникають із земельних відносин, які не містять спору з приводу користування, володіння й розпорядження землею [19, с. 279]. Така класифікація цілком прийнятна для поділу земельних спорів, не пов'язаних з публічно-правовим елементом, що вказує на неприйнятність цієї схеми для сучасної України.

Подібне притаманне класифікації, яку пропонує Н.Р. Малишева. Вона за допомогою предмета земельного спору поділяє розглядувані спори на спори земельні і майнові, пов'язані із земельними відносинами. До майнових правознавець відносить спори про виплату компенсації й відшкодування збитків

при вилученні чи самовільному зайнятті земельних ділянок, обмеженні прав власників і землекористувачів, погіршенні якості земель або доведенні їх до стану, при якому вони непридатні для використання за цільовим призначенням, тощо [4, с. 236].

Зосередившись на спеціальних питаннях, ми мимоволі оминули питання, чи є місце для інституту земельного спору в системі земельного права й земельного законодавства. Заповнення окремими авторами навчального й методичного матеріалу не властивими земельному праву сентенціями (часто процесуально-правового характеру) може створити уявлення про те, що цей правовий матеріал вийшов з предмета земельного права. В умовах трансформації уявлень про предмет і метод земельного права окремі вчені розглядають категорію земельного спору лише з історичної точки зору – як інститут, що втратив своє сучасне значення для суто земельного права [12, с. 671]. Між іншим і для інших науковців питання визначення *місця інституту земельних спорів у системі земельного права* є неоднозначним і вирішується ними по-різному. Одні правники пропонують розглянути його поряд з іншими питаннями державного управління земельним фондом (Ю.О. Вовк

[17, с. 79], Н.Р. Малишева [4, с. 236]), дехто серед питань щодо гарантій прав на землю (М.В. Шульга [7, с. 150], В.І. Семчик [5, с. 278]) або поряд із захистом земельних прав (Б.В. Єрофєєв [2, с. 426] та ін.).

Погоджуючись із тим, що інститут земельних спорів більше не можна розглядати серед питань управління земельним фондом, слід визнати, що звернення до процесуальних питань вирішення земельних спорів виходить за межі предмета земельного права. Залишаючи розглядуваний інститут у рамках останнього, необхідно акумулювати весь досвід вирішення цих спорів і відшукати їх спільні риси й особливості, систематизувати їх, запропонувати шляхи подолання кризових явищ тощо.

Виходячи з позицій *пріоритетності судового захисту*, не можна залишити осторонь окремі питання, що постають у практиці судової діяльності в розглядуваній сфері, визнаючи такий порядок захисту найбільш дійовим, прозорим і демократичним механізмом вирішення земельних спорів. З урахуванням обмеженості обсягу наукової статті торкнемося окремих аспектів лише 2-х актуальних питань – про межі компетенції суду при вирішенні земельних спорів і розмежування судових юрисдикцій по таких справах.

Актуальним на нинішньому етапі залишається питання про розмежування цивільної, господарської й адміністративної судових юрисдикцій у вирішенні земельних спорів. На думку А.М. Мірошніченка, який розглядає спори, що підлягають вирішенню в порядку адміністративного судочинства, серед тих, на які згідно зі ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) поширюється компетенція адміністративних судів, слід виділити: (1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, а також (2) спори за зверненнями суб'єкта владних повноважень у випадках, установлених законом [14, с. 246]. Проте з позицією щодо виокремлення другої групи важко погодитись. За концепцію КАС України та його змістом в порядку адміністративного судочинства зазвичай підлягають вирішенню спори за схемою «особа проти суб'єкта владних повноважень» або спір між суб'єктами владних повноважень. Згідно зі змістом ч. 4 ст. 50 КАС України ситуація, коли приватна особа може бути відповідачем у справі адміністративної юрисдикції, – це лише виняток із загального правила. У цьому

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Кодексі не передбачено інституту зустрічного позову, тому суб'єкт владних повноважень вправі звернутись до приватної особи з позовом, якщо це право прямо не обумовлене, лише з цивільним або іншим неадміністративним позовом.

Із цього випливає, що інші земельні спори, що виникли в публічно-правових відносинах, за позовом суб'єкта, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, до приватної особи за змістом положень про компетенцію адміністративних судів, а також ст. 15 ЦПК України, підлягають вирішенню загальними судами в порядку цивільного судочинства (окрім справ, прямо віднесених до компетенції господарських судів).

Дискутивними є позиції тих правників, які до спорів, що підлягають вирішенню в порядку адміністративного судочинства, відносять спори з приводу набуття в оренду, приватизації або придбання земельних ділянок державної власності. За змістом ч. 3 ст. 105 КАС України адміністративний позов не може містити вимог про визнання права, зобов'язання укласти договір тощо. Інакше кажучи, повноваження адміністративного суду в питанні спонукання до встановлення, зміни або при-

пинення цивільних прав є доволі обмеженими (окрім питання про стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди), що доводиться й нормами ст. 162 цього Кодексу.

Заслуговує на підтримку точка зору Р.К. Гусева й В.В. Солдатенкова, згідно з якою будь-яка стадія порядку набуття земельних прав і охоронюваних законом інтересів громадян може бути оскаржена в суді, а порушення земельних прав та інтересів громадян і юридичних осіб підлягає судовому захисту [8, с. 422].

Спірним залишається питання визначення меж повноважень суду при вирішенні земельних спорів, зокрема, таке питання виникає з приводу права суду визнати за особою право власності на земельну ділянку. Показовою є позиція, висловлена в роз'ясненні Вищого арбітражного суду України щодо цього. Згідно з п. 2 роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 27 червня 2001 р., № 02-5/743 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом права власності на землю і землекористування», оскільки вирішення питань про передачу землі у власність чи користування є виключним правом ради як суб'єкта права власності на землю, заяви заінтере-

сованих осіб про зобов'язання відповідної ради передати земельну ділянку у власність або користування задоволенню не підлягають. Виняток із цього правила, який впливає з вимог п. 6 ст. 4 Закону України «Про власність» [16] (у чинному законодавстві подібна норма міститься в ч. 7 ст. 319 ЦК України), містять ст. 51 Земельного кодексу України (тут мається на увазі ЗК 1990 р. у редакції Закону України від 13 березня 1992 р. з наступними змінами; у чинному законодавстві подібна норма міститься в п. 11 ст. 118 ЗК України 2001 р.) та ст. 5 Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» [1; 1992. – № 20. – Ст. 249] (в новому Законі України «Про фермерське господарство» [1; 2003. – № 45. – Ст. 363] цю норму збережено в ч. 4 ст. 7), відповідно до яких спори, пов'язані із зобов'язанням рад відвести земельну ділянку у власність або користування для ведіння селянського (фермерського) господарства, вирішуються відповідною радою, а в разі її відмови – судом. При цьому, на думку Вищого арбітражного (нині – господарського) суду України, питання відведення земельної ділянки у власність або в користування слід відрізнити від оформлення права на земельну ділянку. За п. 3 ука-

рад відвести земельну ділянку у власність або в користування необхідно відрізнити від їх обов'язку оформити право на земельну ділянку, якщо воно виникло у зв'язку з переходом права на будівлю чи споруду, приватизацією об'єктів незавершеного будівництва або внаслідок укладення передбачених законом цивільно-правових угод (міна, дарування, купівля і под.), а також якщо земельну ділянку було надано підприємству чи організації до введення в дію нового Земельного кодексу України.

Але з такою позицією можна погодитись лише частково. Слід врахувати, що зазначені роз'яснення надано на підставі практики застосування попереднього земельного законодавства, яке дійсно містило норму про можливість вирішення питання про передачу земельної ділянки лише стосовно надання земель для ведіння селянського (фермерського) господарства: за частинами 6 і 7 ст. 51 ЗК України 1990 р. в разі відмови сільської, селищної, міської, районної Ради народних депутатів у відведенні земельної ділянки для ведіння селянського (фермерського) господарства це питання вирішується вищестоящою Радою, а при її відмові – судом; рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або користування землею, а також для укладення договору на оренду.

Проте в новому земельному законодавстві – у п. 6 ст. 118 ЗК України 2001 р. – йдеться про порядок одержання громадянами земельних ділянок у власність із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського або особистого селянського господарства, садівництва, будівництва й обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів. У цій же статті в п. 10 міститься загальне правило, згідно з яким районна, Київська чи Севастопольська міська державна адміністрація або сільська, селищна, міська рада у місячний строк розглядає проект відведення і приймає рішення про передачу земельної ділянки у власність. Тому у випадку невиконання обов'язкових положень п. 10 ст. 118 ЗК України настає можливість застосування положень п. 11 цієї статті, згідно з умовами якої у разі відмови органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування в передачі земельної ділянки у власність або залишення заяви без розгляду

питання вирішується в судовому порядку.

Наведена правова позиція фактично підтримується й у п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р., № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» [15], за змістом якої, зокрема, при оскарженні рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування з питань, віднесених до їх компетенції (наприклад, про відмову в передачі у власність чи в продажі земельної ділянки або розміщенні об'єкта), суд при задоволенні позову визнає рішення цих органів недійсними й залежно від характеру спору зобов'язує їх виконати певні дії на захист порушеного права чи сам визнає це право за позивачем. Таким чином, виняток, який містився в попередньому законодавстві стосовно ситуації з відмовою у відведенні земельної ділянки для ведіння селянського (фермерського) законодавства й можливістю вирішити таке питання по суті судом, має бути поширений на всі випадки одержання громадянами земельних ділянок у власність із земель державної або комунальної власності для ведіння фермерського чи особистого селянського господарства, садівництва, будівництва й обслуго-

вування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів.

За умови поширеної практики тривалого зволікання державних адміністрацій і місцевих рад з наданням відповіді громадянам за їх зверненнями про відведення земельних ділянок, недотримання забезпечення вимог рівності громадян у своїх правах та прозорості ухвалення рішень владними органами, декларативності окремих норм земельного законодавства таке право громадян звернутись до суду за вирішенням подібного земельного спору відповідатиме вимогам Конституції України.

Як підсумок за результатами аналізу різних думок слід підтримати позицію тих правознавців, які розглядають у широкому комплексному аспекті категорію земельного спору через особливий вид правовідносин. На сьогоденнішньому етапі розвитку земельного законодавства в Україні зміст категорії «земельні спори» слід розуміти досить широко, що приходить через усвідомлення, що земельні спори в Україні мають як приватноправовий, так і публічно-правовий характер. Перша група спорів складає питому вагу тих, що виникають і знаходяться на вирішенні; кількість спорів другої

групи стрімко зростає з поширенням адміністративного судочинства, зокрема, та загальним збільшенням звернень до суду в цілому.

В Україні зберігаються 2 порядки вирішення цих спорів – судовий і позасудовий. І хоча законодавець не запровадив правила про виключно судовий порядок вирішення земельних спорів, утім практика фактично свідчить саме про переважність цього порядку, він є панівним. Такий стан речей є цілком виправданим, оскільки саме судовий порядок вирішення земельних спорів найбільшою мірою здатен забезпечити реалізацію фундаментальних принципів рівності, законності, справедливості, розумності й добросовісності.

На нашу думку, немає сенсу підтримувати підхід до визначення земельного спору через критерії його виникнення лише у зв'язку з порушенням (або визнання) прав і законних інтересів суб'єктів земельних відносин. Таке розуміння земельного спору створює презумпцію правомірності дії тієї особи, яка ініціює вирішення земельного спору, і презумпцію визнання її постраждалою від дій протилежної сторони, тому що рішення суду або іншого органу, що вирішує подібний спір, може бути на користь як

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

однієї сторони, так і іншої. Суд може відмовити у задоволенні позову, якщо встановить необґрунтованість вимог позивача. Також не можна відкидати вірогідності того, що земельний спір, вирішуваний, зокрема, судом, може існувати й за відсутності самого спору. У такому випадку суд має також відмовити позивачеві в задоволенні його вимог, якщо встановить, що сторона зловживала своїм правом на звернення до суду, а спору, що в дійсності мав підлягати вирішенню, як такого й не існувало. Отже, земельний спір існуватиме й у тому разі, коли претензії однієї сторони засновуватимуться на помилках, сформованих в результаті її потрапляння в оману – добросовісно або ні.

Нагальною для науки земельного права є вимога дати відповідь ще на одне актуальне питання сьогодення стосовно земельних спорів: про їх розмежування на ті, що належать до справ адміністративної юрисдикції, та цивільних справ у широкому розумінні. Критерії виокремлення зі справ про вирішення земельних спорів окремої групи – адміністративних справ – містяться в ст. 2 та ч. 1 ст. 3 КАС України. Такими критеріями є публічно-правовий характер відносин між його учасниками, особливий суб'єктний склад,

специфічний предмет спору, що має на меті захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. При цьому вирішення інших земельних спорів, якщо вони не віднесені до компетенції господарського суду (й за відсутності одного з названих критеріїв), належить до компетенції загальних судів. Це стосується й тих публічно-правових спорів з приводу захисту земельних справ, що не підпадають під визначення справи адміністративної юрисдикції.

У питанні про виокремлення адміністративних спорів може стати у нагоді слушна думка, висловлена в постанові Пленум Верховного Суду України від 3 грудня 1997 р., № 13 (яка нині не є чинною згідно з постановою Пленуму від 30 травня 2008 р.), за змістом якої при розгляді адміністративних справ вирішуються питання не про захист суб'єктивних прав, що виникли із цивільних, трудових, сімейних та інших (у тому числі земельних) правовідносин шляхом їх встановлення й визнання, а про поновлення прав чи свобод гро-

мадян, закріплених Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами й порушених суб'єктами оскарження під час здійснення ними управлінських функцій.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. *Ерофеев Б.В.* Земельное право России. Учебник для высш. юрид. учеб. завед. – М.: ООО Профобразование, 2003. – 480 с. 3. *Жариков Ю.Г.* Имущественные споры землепользователей. – М.: Юрид. лит., 1980. – 112 с. 4. Земельне право: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. *В.І. Семчика і П.Ф. Кулинич.* – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 424 с. 5. Земельне право України: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / *В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга.* – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 600 с. 6. Земельне право України: Підручник / За ред. *О.О. Погрібного та І.І. Каракаша.* – Вид.2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 448 с. 7. Земельне право України: Підручник / За ред. *М.В. Шульги.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 366 с. 8. Земельное право: Учебник / Под ред. *Г.Е. Быстрова, Р.К. Гусева; А.В. Балабанов и др.* – М.: ТК Велби, Проспект, 2006. – 712 с. 9. Земельное право: Учебник. – 3-е испр. и доп. изд. / Под ред. *В.Х. Улюкаева.* – М.: Былина, 2002. – 400 с. 10. *Иконицкая И.А.* Разрешение земельных споров, – М.: Юрид. лит., 1973. – 104 с. 11. *Краснова И.О.* Земельное право: Учебник. – М.: Юрист, 2001. – 177 с. 12. *Крассов О.И.* Земельное право: Учебник для вузов. – М.: Юрист, 2004. – 671 с. 13. *Лейба Л.В.* Земельні спори та порядок їх вирішення: Монографія. – Х.: Право, 2007. – 160 с. 14. *Мірошниченко А.М.* Земельне право України: Навч. посіб. – К.: Ін-т зак-ва Верхов. Ради України, 2007. – 432 с. 15. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 6. 16. Про власність: Закон України від 07.02.1991р., № 697-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249. 17. Советское земельное право / Под ред. *В.С. Шелестова.* – Харьков: Вища шк., 1981. – 484 с. 18. Советское земельное право: Учебник / Под ред. *В.П. Балежина, Н.И. Краснова.* – М.: Юрид. лит., 1986. – 304 с. 19. *Чубуков Г.В.* Земельное право России: Учебник. – М.: Экзамен, 2003. – 336 с.

Надійшла до редакції 26.12.2008 р.